אוצר מדרשים — מדרש יונה נוסחא א'

מדרש יונה נוסחא א'

[בית המדרש ח"א; קובץ מדרשים קטנים 16]

ויהי דבר ה' אל יונה בן אמיתי לאמר קום לך אל נינוה. יתברך וישתבח שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שרחמיו מרובים על כל מעשיו, שבשעה ששגר יונה אל נינוה להתנבאות עליה לא נזדמן לו אלא במדת רחמים כדי להודיע כחו וגבורתו בים, שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה. משל למלך ב"ו שמתה אשתו כשהיא מניקה ובקש אשה מינקת להניק את בנו, מה עשתה מינקתו של מלך הניקה את בנו וברחה, כיון שראה המלך ששכחה והניחה את בנו כתב אגרת לתפשה ולחבש אותה בבית האסורים למקום שיש בו נחשים ועקרבים. לימים עבר המלך על הבור שנחבשה שם והיא צועקת ובוכה למלך מן הבור, נתגלגלו רחמיו של המלך עליה והפקיד לשלוחו להעלותה ולהחזירה, אף יונה כיון שברח מפני הקב"ה הסגיר אותו בים במעי הדגה עד שצעק לפני הקב"ה והוציאו. ולמה ברח יונה? שפעם ראשונה קודם לכן שלחו הקב"ה להשיב את בני ישראל ועמדו דבריו והשיב את גבול ישראל וגו' (מ"ב י"ד כ"ה) וכו', ויונה מרוב זריזות לברוח נתן כל שכר האניה והקדימו בשמחת לבו שנאמר ויתן שכרה וירד לבוא עמהם תרשישה. אמר ר' יוחנן שנתן שכרה של הספינה כולה, רבי אומר שכרה של ספינה ארבעים אלפים דינרי דהבא, פרשו מהלך יום אחד וכו', שנאמר והאניה חשבה להשבר, ולא אניות אחרות שבים, וכל כך למה כדי להודיע כחו וגבורתו של הקב"ה שהוא מושל בשמים ובארץ ובים ואין בל בריה יכולה להסתר מפניו. ר' חנינא אומר משבעים אומות היו בה וכו' והיה יונה שלשה ימים במעי הדג ולא התפלל, אמר הקב"ה אני הרחבתי לו מקום במעי הדג כדי שלא יצטער והוא אינו מתפלל לפני, אני מזמין לו דגה מעוברת בשלש מאות וששים וחמשה אלפים דגים קטנים כדי שיצטער ויתפלל לפני, שאני מתאוה לתפילתן של צדיקים. באותה שעה זימן לו הקב"ה דגה מעוברת והלכה אצל הדג אמרה הדגה לדג איש נביא שבמעיך שיגרני הקב"ה לבלעו, אם אתה פולטו מוטב ואם לאו אני בולעך עמו, אמר לה הדג לדגה מי יודע זה שאתה אמת אמרת, אמרה לויתן יודע. הלכו שניהם אצל לויתן אמרה לו דגה ללויתן מלך על כל דגי ימים! אין אתה יודע ששגרני הקב"ה אצל דג זה לבלוע הנביא שבמעיו? אמר לה הן, אמר לו דג ללויתן אימתי? אמר לו בשלש שעות אחרונות כשירד הקב"ה לצחק בי שמעתי כן, פלטו הדג ובלעה אותו הדגה. כיון שנכנס לתוך מעיה היה מצטער בצער גדול מתוך הטינוף ומתוך זוהמתה של דגה, מיד כיון לבו לתפלה לפני הקב"ה ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה. אמר לפניו רבש"ע אנה אלך מרוחך ואנה אברח מפניך, אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, אשא כנפי שחר אשכנה בתחתיות ים, גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך. שוב אמר רבש"ע אתה הוא מלך על כל הממלכות, אתה אדון מושל על כל רוזני תבל, כסאך שמי השמים והארץ הדום רגליך, מלכותך במרום וממשלתך בעומק, מעשה כל העולם לפניך גלוים ותעלומות כל גבר לפניך פרושים, דרכי כל הארץ אתה חוקר ומצעדי כל חי אתה בוחן, וכל רזי עולם ידועים לך ולבבות אתה מבין, מחשבות כל אדם חשובין לך כל מסתרין גלוין לך. אין תעלומות לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך כל רז ורז, אתה סודר כל דבר ודבר וכל מקום אתה שם עיניך צופות רעים וטובים, בבקשה ממך עננני מבטן שאול והושיעני ממצולה ותבא לפניך שועתי ועשה מהרה בקשתי שאתה ברחוק ושומע בקרוב, שנאמר בצר לי אקרא ה' (תהלים י"ח ז') ועדיין לא נענה, שוב אמר רבש"ע נקראת מוריד ומעלה וכו' אשר נדרתי אשלמה, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה על יונה ואמר לדגה פלטי יונה ליבשה, ופלטו שלש מאות ששים וחמשה פרסאות ליבשה, שנאמר ויאמר ה' לדג וגו' כיון שראו המלחים וכו' ונדרו ושלמו וכו' ועליהם ועל גרי הצדק נאמר יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו. מיד נגלה עליו רוה"ק שנית שנאמר ויהי דבר ה' אל יונה שנית קום לך אל נינוה העיר הגדולה, שגרו להתנבאות עליה ולהחזיר אנשי נינוה בתשובה, מיד עמד יונה והלך לנינוה בלב שלם שנאמר ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד וכו' והכרוז היה יוצא לפני המלך שלשה ימים ושלשה לילות אל תאכלו ואל תשתו כל משתה, ויתכסו בשקים והתפלשו בעפר והתפללו בבכי לפני הקב"ה בכל שוק ושוק בכל רחוב ורחוב בכל בית ובית בכל שער ושער שבעיר נינוה. והגביהו יונקי שדים שלהם כלפי מעלה ואמרו לפני הקב"ה בבכי גדול עשה למענם וכו'. אמר ר"ש בן חלפתא תשובה של רמאות עשו אנשי נינוה, מה עשו? העמידו עגלים מבפנים ואמותם מבחוץ סייחים מבפנים ואמותם מבחוץ, והיו אלו גועין מבפנים ואלו מבחוץ, אמרו לפני הקב"ה אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו (עי' ירושלמי תענית פ"ב, בבלי תענית ט"ז., פסיקתא דר"נ שובה, ויש גורסין ר"ש בן לקיש) אמר ר' אחא בערביא עבדין כן שנאמר מה נאנחה בהמה

נבוכו עדרי בקר (יואל א' י"ח). ויקראו אל אלהים בחזקה, אר"ש בן חלפתא חצופא נצחה לבושה, וכ"ז לטובתו של עולם. מיד כל בני העיר עשו כדבר המלך ויתפללו וגו' וישובו מדרכם הרעה, כיצד שבו? אפילו מציאה שמצא בן אדם בשדות החזיר לבעליה, ובכל בית ובית שהיו עשרה לבנים מן הגזל סתרו הבית והחזירו הלבנים לבעליהם. כיצד שבו מדרכם הרעה? מלמד שכל אחד ואחד היה עושה צדקה ומשפט וכל מי שהיה בידו עבירה שיש עליה עונש ע"פ ההלכה ואינו מסור לשמים רק לב"ד (ואין עונשין בב"ד אלא עם עדים והתראה) היה מקבל עליו בעצמו דין שמים אם לסקילה סקילה וכו' עד שזכו לחיי עוה"ב, אפילו אם מכר אדם וכו'. בוצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א' י"ט) מה עשה הדיין ביקש שטר של אותה חורבה ולא מצא, הלך במנין עד ארבעה דורות ומצא יורש לאותו איש שהטמין אותה והחזירו לבעליו (עי' ילקוט יונה רמז תקנ"א). על אותו הדיין נאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, כיון שראה הקב"ה באנשי נינוה מעשיהם הטובים קרע את גזר דינם. וירא אלהים את מעשיהם, אמר ר' יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה, צעקה דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם (תהלים ק"ז ו'), צדקה דכתיב וצדקה תציל ממות (משלי י' כ'), שנוי השם דכתיב ויאמר ה' אל אברהם שרי אשתך וגו' (בראשית י"ז ט"ו), שנוי מעשה דכתיב וירא אלהים את מעשיהם וגו' וינחם האלהים על הרעה וגו' וי"א אף שנוי מקום שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך והדר ואעשך לגוי גדול. ואידך (דלא חשב זה) ההוא זכותא דארעא דישראל הוא דקא גרים. שנו רבותינו (משנה תענית פ"ב א' גמרא ט"ו) סדר תעניות כיצד מוציאין התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי תיבה ובראש הנשיא ובראש אב"ד וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו, וזקן שבהם אומר לפניהם דברי כבושין: אחינו לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים, שנאמר וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם. ואומר ויתכסו שקים האדם והבהמה, מאי עבדו אסרו הבהמות לחוד והוולדות לחוד, אמרו לפניו רבש"ע אם אין אתה מרחם עלינו וכו'. ויקראו אל אלהים בחזקה, מאי אמור, אמר שמואל אמרו לפניו רבש"ע עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי? וישובו מדרכם הרעה ומן החמס, אמר שמואל אפילו גזל מריש (קורה) ובנאו בבירה מקעקע הבירה ומחזיר מריש לבעליו, ופליגא דר' יוחנן, דאמר ר"י מה שהיה בכף ידיהם החזירו בשידה תיבה ומגדל לא החזירו (ירוש' תענית פ"ב), כיון שראה הקב"ה באנשי נינוה ששבו מדרכם נח מכעסו ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה ואמר סלחתי, מיד נפל יונה על פניו ואמר רבש"ע יודע אני שחטאתי לפניך מחול לעוני וכו' אמר לו הקב"ה אתה חסת על כבודי וכו' (עי' ילקוט יונה), אף אני חסתי על כבודך והצלתיך מבטן שאול. ומרוב חמה שהיה במעי הדגה נשרפו בגדיו ומעילו ושערותיו וכו' באותה שעה נפל יונה על פניו ואמר הנהג עולמך במדת הרחמים דכתיב לה' אלהינו הרחמים והסליחות (דניאל ט' ט') [עד כאן מגיע מדרש יונה בילקוט שמעוני, ומכאן והלאה ליתא שם, אך הוא מהזהר פ' ויקהל].

ויאמר ה' לדג וכי באיזה מקום אמר ליה? אלא בשעה שברא הקב"ה את העולם בשבעה (בששת) ימי בראשית, ביום החמישי ברא דגי הים וצוה שיהא חד דג מזומן לבלוע ליונה ויהיה במעיו שלשה ימים ושלשה לילות ואח"כ ישליכו לחוץ, ולא זה בלבד אלא כל מה שברא הקב"ה במעשה בראשית בכולן התנה עמהם בתנאי: ביום הראשון ברא שמים והתנה עמהם שיעלה אליהו השמימה בסערה, וכן הוה דכתיב ויעל אליהו בסערה השמימה (מ"ב ב' י"א), בההוא יומא התנה עמהם דיחשיך לשמשא במצרים דכתיב ויהי חושך אפלה בבל ארץ מצרים שלשת ימים (שמות י' כ"ב). ביום השני ברא רקיע שיהיה מבדיל בין מים למים דכתיב ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים, והתנה הקב"ה עמהם שיהיו מבדילים בין טומאה לטהרה לטהר בהון (במים) וכן הוה. ביום השלישי הוציא האדמה מבין המים ואסף המים למקום אחד וקרא להם ימים, והתנה עם הים שיעברו ישראל בתוכו ליבשה ולטבוע את המצריים, וכן הוה דכתיב וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שמות י"ד כ"ז) אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו במה שהתנה הקב"ה במעשה בראשית, ועוד התנה לארץ שתפתח את פיה במחלוקת קרח ותבלע לקרח, וכן הוה דכתיב ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם וגו' (במדבר ט"ז ל"ב). ביום הרביעי ברא השמש והירח דכתיב יהי מאורות ברקיע השמים, והתנה עם השמש שיהיה עומד באמצע השמים בימי יהושע, דכתיב ויעמוד השמש בחצי השמים (יהושע י' י"ג), והתנה עם הכוכבים שילחמו עם סיסרא דכתיב הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה' כ'). ביום החמישי ברא דגי הים ועוף השמים, התנה בעופות העורבים למיזן לאליהו בזמן שעצר השמים ולא היה מטר דכתיב ואת העורבים צויתי לכלכלך (ט"א י"ז ד') כבר צויתי מששת ימי בראשית, והתנה עם דגי הים לבלוע חד דג ליונה ולהשליכו ליבשה. ביום הששי ברא את האדם והתנה עמו דנפיק מיניה האשה שתתן מזון לאליהו, דכתיב הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך (מ"א י"ז ט'), הנה צויתי כבר מששת ימי בראשית. וכן כל דבר ודבר שיחדש בעולם הקב"ה צוה הדבר ההוא מששת ימי בראשית, אף הכא ויאמר ה' לדג, ויאמר מששת ימי בראשית.